

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بر اساس اسنادهای ۱۹۹۶-۲۰۰۵ در مقالات سالنامه آریست در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶

اسماعیل افقهی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران؛ e_afqahi@yahoo.com

معصومه باقری

استادیار گروه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تهران؛ mbagheri@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۱۰/۲۴؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۷/۱۱/۲۱

چکیده: هدف اصلی مقاله حاضر شناسایی روند موضوعی پژوهش‌های بین‌المللی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی است. این تحقیق با استفاده از تحلیل استنادی مقالات مجله «مرور سالانه علم اطلاع‌رسانی و فن‌آوری» بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶ انجام شد. از ۴۶۶۳ منبع مورد استناد که بین سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ منتشر شده‌اند، حدود ۷۶ درصد آنها شامل مواد چاپی و نزدیک به ۸ درصد مواد الکترونیکی بودند. بیشترین گرایش به موضوع «ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری» با فراوانی ۸۳۹ (۱۸ درصد) و کمترین گرایش به «ساختمان کتابخانه» با فراوانی ۱ (۰/۰۲ درصد) است. موضوع‌های «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» و «سازمان» تا اواسط دهه ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ روندی نزولی داشته، پس از آن سیری صعودی پیموده‌اند. موضوع‌های «حرفه» و «استفاده‌کننده و استفاده از کتابخانه» که در دوره ده ساله با فراز و نشیب‌های متعددی روبه‌رو بوده‌اند، در سال ۲۰۰۵ به یکباره افزایش یافته‌اند. موضوع «کتابخانه‌ها و مراکز منابع» تا سال ۲۰۰۱ روندی صعودی داشته، در سال ۲۰۰۲ افت کرده، و پس از آن دوباره روندی صعودی پیدا کرده است. موضوع‌های «مواد»، «ارتباط اطلاعاتی» و «پیشینه‌های کتابشناختی»، روندی نزولی را طی کرده‌اند. «خدمات فنی»، «کنترل کتابشناختی»، «فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات»، «رسانه» و «مدیریت پیشینه‌ها» تا میانه‌های دهه روندی صعودی داشته، اما در سال‌های پایانی از سیری نزولی برخوردار بوده‌اند. «ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری» در طول دهه از روندی تقریباً متعادل با فراوانی بالا برخوردار بوده است، که در دو سال آخر روندی افزایشی را داشته است. و در نهایت موضوع «خواندن» و «دانش و یادگیری» روندی صعودی را طی کرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: روند موضوعی، کتابداری و اطلاع‌رسانی، تحلیل استنادی، سالنامه آریست.

پژوهش به مثابه فعالیتی برای هموار ساختن طریق علم و روشن کننده مسیر تجربه برای هر حوزه‌ای که داعیه پیمودن راه صحیح و دغدغه‌ی یافتن مطلوب‌ترین شیوه‌ی تجربه را دارد امری اجتناب ناپذیر می‌نماید (حری، ۱۳۷۸). پژوهش ضامن و پشتیبان توسعه و پیشرفت در هر حوزه علمی است. پژوهش عمدتاً به دو گروه اصلی یعنی پژوهش بنیادی و پژوهش کاربردی تقسیم می‌شود. پژوهش بنیادی مبانی نظری و اصول نظری هر حوزه‌ای را شکل داده و تقویت می‌کند و پژوهش کاربردی در راستای به تحقق رساندن اهداف و اصول، و مبانی نظری صورت می‌پذیرد، بنابراین انجام هر دو گروه پژوهش لازم و ملزوم یکدیگر هستند (یوسفی، ۱۳۷۹).

در عصری که آگاهی‌های مورد نیاز در زمینه‌های گسترده و متنوع به کمک ابزارهای فن آوری در کوتاه‌ترین زمان می‌توانند در دسترس قرار گیرند، اطلاعات جایگاه ویژه‌ای یافته است و جریان آسان و سریع اطلاعات به پژوهش یاری می‌رساند. در واقع، تسهیل و تسریع جریان اطلاعات از اهداف اصلی اطلاع‌رسانی بوده و این امر بدون رده‌بندی اطلاعات امکان پذیر نیست (کلاین، ۱۹۹۶).

با توجه به اهمیت پژوهش و هزینه، زمان و انرژی زیادی که صرف فعالیت‌های پژوهشی می‌شود، شناخت شرایط اثرگذار در گرایش‌های موضوعی تحقیقات در یک حوزه علمی، و اینکه چه عواملی سمت و سوی این گرایش‌های را مشخص می‌نمایند اهمیت می‌یابد. عواملی چون مطرح شدن یک موضوع در سطح جهانی و رواج آن می‌تواند در تعیین گرایش‌های موضوع‌های پژوهشی اثر داشته باشند (قناویز چیان، ۱۳۸۵). مسلماً در هر زمان بسته به شرایط مختلف، گرایش‌های پژوهشی عمده در هر رشته تغییر می‌کند. به بیان دیگر، در یک دوره زمانی خاص بعضی از موضوعات بیشتر مورد توجه واقع شده و به نوعی بحث روز آن رشته محسوب می‌شود و در مقابل، مباحثی نیز مورد بی‌مهری قرار می‌گیرند (آزاد، ۱۳۸۰)، و اهمیت خود را در پژوهش‌های موضوعی از دست می‌دهند.

بررسی پژوهش‌های هر رشته نشان می‌دهد که در یک حوزه خاص چقدر پژوهش انجام شده است و گرایش این پژوهش‌ها چیست؟ از آنجا که در مقاطع زمانی گوناگون گرایش به موضوع‌ها به علل پیشرفتهای فن آوری و علمی متفاوت است، روند انجام پژوهش نیز باید مطابق

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

با آنها و در راستای پاسخگویی به نیازها متحول شود (یوسفی، ۱۳۷۹).

برای سیاستگذاری در امر پژوهش، در مرحله اول باید از تحقیقات موجود اطلاع یافت و پراکندگی تحقیقات را در موضوع‌های گوناگون این حوزه مورد بررسی قرار داد، سپس روند موضوعی در سطح بین‌المللی را شناسایی کرده و از طریق آن کاستی‌های پژوهش در موضوع یا موضوع‌هایی را در داخل کشور کشف و خط‌مشی تحقیقات آینده را در جهت رفع نقاط ضعف برنامه‌ریزی کرد. بنابراین هدف اصلی بررسی حاضر شناسایی روند موضوعی پژوهش‌های حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی است تا بتوان تصویری کلی از سیر تحول موضوعی در تحقیقات این رشته را ارائه داد. همچنین، با عنایت به یافته‌های مطالعه حاضر می‌توان تعیین کرد که سوگیری و گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به چه سمتی است تا بتوان مؤلفان، پژوهشگران، و مترجمان را به انجام پژوهش، تألیف و ترجمه در موضوع‌های مورد نظر تشویق و راهنمایی کرد، و بالاخره در زمینه سیاستگذاری و برنامه‌ریزی برای پژوهش‌های آتی این رشته تصمیم گرفت.

تعریف مسأله

حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، همانند هر حوزه علمی دیگر، عرصه کنکاش و جست‌وجو و نیازمند پژوهش علمی است. این حوزه زمانی می‌تواند به عنوان علم مطرح شود که بتواند مسائل قابل پژوهشی را تدوین و تنظیم کند. آموزش این علم تنها نباید شامل آموختن اصول پایه و روش‌های فنی باشد، بلکه باید مشخص کند، چه می‌دانیم و چه چیزی لازم است بدانیم. تا پژوهش‌های مورد نیاز انجام شود. اگر نتوانیم درباره دانش و مسائل قابل پژوهش آگاهی‌ها را افزایش دهیم، نمی‌توانیم پژوهشگران و متخصصان را با نگرشی علمی به حوزه، تربیت کنیم.

توجه به علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به چشم‌انداز پژوهشی، یا به عبارتی تعیین مسائل پژوهشی این حوزه کم‌رنگ بوده و کوشش برای یافتن مبنای علمی آن، با دشواری صورت گرفته است. گذشت سالها از آغاز فعالیت‌های پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، ایجاب می‌کند که موضوعات پژوهشی آن مورد مطالعه قرار گیرند تا بتوان گرایش‌ها و سوگیری موضوعی تحقیقات انجام شده این حوزه را در طول زمان دریافت و بر مبنای آن برای

تحقیقات بعدی تصمیم گرفت.

پژوهش حاضر، درصدد یافتن پاسخی مناسب برای چگونگی سیر تحول موضوعی در پژوهش‌های رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی با استفاده از تحلیل استنادی مقالات بین‌المللی این رشته است. با در نظر گرفتن این پیش‌فرض که آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بازتاب محتوای این رشته است و اینکه پیابند «مرور سالانه علم اطلاع‌رسانی و فن‌آوری»^۱ یا آریست با مجموعه مقالات خود به مرور آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در هر سال می‌پردازد، و استنادهای این مقالات ارزشمند هستند، لذا در تحقیق حاضر این استنادها به عنوان مجموعه‌ای از آثار علمی و پژوهشی در نظر گرفته شده و داده‌ها از این منبع استخراج گردیده است.

اهمیت پژوهش حاضر در این است که مشخص می‌کند تحقیقات این رشته شامل چه موضوعاتی است، کدام حوزه‌های موضوعی به مرور زمان مورد توجه کمتر یا بیشتر قرار گرفته‌اند، و امروزه روند موضوعی پژوهش‌های بین‌المللی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به سمت کدام حوزه‌های تخصصی گرایش داشته است.

پرسشهای اساسی

پرسش‌های اساسی این پژوهش عبارتند از:

- ۱) روند موضوعی آثار تولید شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی چگونه است؟
- ۲) غلبه گرایش موضوعی آثار تولیدی این رشته، در هر سال با چه موضوع یا موضوعاتی است؟

روش پژوهش، تعاریف عملیاتی، جامعه مورد مطالعه، و ابزارهای گردآوری اطلاعات
یکی از اهداف کتاب‌سنجی، مشخص کردن سیر تحول موضوعات در متون و منابع است (کومار، ۱۳۷۴، ص ۳۸). در این پژوهش نیز به منظور تعیین سیر تحولات موضوعی در تحقیقات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از روش کتاب‌سنجی استفاده می‌شود. با توجه به این پیش‌فرض که الگوهای استنادی مقالات مروری منتشر شده در مجله آریست می‌توانند منبعی برای شناسایی روند موضوعی آثار علمی و پژوهشی این حوزه باشند، در این تحقیق سعی شده است که با

1. Annual Review of Information Science and Technology (ARIST)

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

تحلیل استنادی مقالات مورد اشاره این روند آشکار گردد. در این مقاله منظور از تحقیقات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، آثار مربوط به دوره ده ساله ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ می‌باشد که در مآخذ مقالات مورد بررسی به آنها استناد شده است و منظور از مقالات سالنامه آریست، مقالاتی است که در جلد‌های سالهای ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶ این سالنامه منتشر گردیده است. رده‌بندی مورد استفاده در این پژوهش بر اساس رده‌بندی لیزا تنظیم شده است. جامعه این تحقیق شامل اسنادها یا در واقع منابع مورد بررسی در جلد‌های سالهای ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶ سالنامه آریست است که مربوط به حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده و سال نشر آنها بعد از ۱۹۹۶ باشد. با توجه به مطالعات و بررسی‌های محقق به نظر می‌رسد بیشترین تغییراتی که در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی حاصل شده مربوط به اواخر قرن بیستم و اوایل قرن حاضر است، به همین منظور این پژوهش، اسنادهای مربوط به دوره ده ساله ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵ را دربرمی‌گیرد. شیوه گردآوری اطلاعات در این پژوهش از طریق مطالعه اسنادها است. ابتدا از کلیه اسنادهای مقالات سالنامه آریست (بدون اینکه نمونه‌گیری صورت گیرد) برای دوره ۵ ساله (۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶) کپی گرفته شد. سپس با استفاده از کلیدواژه‌های عنوان مقالات، منابع مربوط به خارج از حوزه رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی (مبنای قضاوت در این مورد کلیدواژه‌های عنوان مقاله است و در موارد لزوم از عنوان منبع کمک گرفته شده است) و منابعی که تاریخ نشر آنها مربوط به قبل از سال ۱۹۹۶ بود حذف گردید. سپس، جداولی برای ورود اطلاعات کتابشناختی طراحی شد و کلیه اطلاعات کتابشناختی منابع در این جداول وارد شد. در مرحله بعد، گرایش موضوعی تحقیقات مورد بررسی در این جداول وارد گردید، تا به ترتیب، تعداد نویسندگان، سال نشر، نوع مدارک و گرایش موضوعی تحقیقات مورد نظر مشخص شود. برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها نیز از نرم افزار اس.پی.اس.اس^۱ استفاده گردید.

پیشینه پژوهش در ایران

رضایی افخم (۱۳۷۲) در تحقیقی به بررسی ۲۹۳۱۹ مقاله چکیده شده در چکیده‌نامه لیزا در فاصله سال‌های ۱۹۸۶ تا ۱۹۹۰ پرداخت. با توجه به داده‌های بدست آمده و شکل منحنی، قانون برادفورد در مورد موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی تأیید شد. همچنین تفاوت فاحش

1. SPSS

مقالات چکیده شده در باب موضوعات هسته در مقایسه با تعداد مقالاتی که از موضوعات دیگر چکیده شده است بیانگر معنی دار بودن رابطه تعداد مقالات و زمینه‌های موضوعی زیر پوشش می‌باشد. در مورد نشریات نیز، تبعیت آنها از قانون برادفورد تأیید گردید.

کاتوزیان (۱۳۷۴) در تحقیقی با استفاده از روش پیمایشی و قانون کتاب‌سنجی لوتکا به بررسی منابع این رشته در دوره زمانی خاص پرداخت. نتایج بررسی بیانگر آن است که موضوع‌های «مواد اطلاعاتی» در پایان‌نامه‌ها، «سازماندهی مواد اطلاعاتی» در کتابها و «کتابخانه‌ها» در مقاله‌ها بیشترین فراوانی را داشته‌اند.

احمد لاری و فرزین (۱۳۷۶) در تحقیقی مقالات مندرج در مجلات پیام کتابخانه، فصلنامه کتاب، کتابداری، اطلاع‌رسانی و کرانه را از جنبه‌های تألیف و ترجمه، پدیدآورندگان، موضوع و میزان مشارکت اعضاء هیئت علمی، دانشجویان و کتابداران مورد بررسی قرار دادند. نتایج پژوهش نشان داد، در زمینه موضوعی، بیشترین مقالات به «کتابخانه‌ها» با ۲۸ درصد و پس از آن به «اطلاع‌رسانی» با ۱۸ درصد اختصاص دارد. موضوعات بعدی بترتیب «کتاب و کتابخوانی»، «فهرست‌نویسی و رده‌بندی» و «مراجع» با ۱۰ درصد، «کتابداری» با ۹ درصد، «مجموعه‌سازی» و «کتابداران» با ۵ درصد و «چاپ و نشر» با ۳ درصد است. بالاخره کمترین میزان مقالات به موضوع «ادبیات کودکان» با ۲ درصد اختصاص یافته است.

ملیح (۱۳۷۶) در پایان‌نامه خود با استفاده از روش پیمایشی به بررسی پراکندگی موضوعی، رشد کمی تعداد مقالات، مقالات تألیف و ترجمه، مقالات پژوهشی و روش‌های پژوهشی بکار رفته در آنها پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان داد که بیشترین مقالات منتشر شده مربوط به موضوع‌های «چاپ و نشر» (۶۵۹ مقاله)، «کتابداری و اطلاع‌رسانی» (۲۳۶ مقاله) و «نظام‌های اطلاعاتی و فن‌آوری اطلاعات» (۲۲۰ مقاله) است؛ و مقالات رویکردی چشمگیر به سوی نظام‌های اطلاعاتی و فن‌آوری اطلاعات دارند. همچنین کمترین تعداد مقاله مربوط به موضوع‌های «سازمان و مدیریت»، «آموزش» و بویژه «کتاب‌سنجی و اطلاع‌سنجی» است.

کیان‌مهر (۱۳۷۶)، در پایان‌نامه خود به تعیین روند موضوعی پایان‌نامه‌ها و تعیین رشد کمی روش‌های پژوهش بکار رفته در آنها پرداخت. وی با استفاده از روش تحلیل محتوا و طبقه‌بندی موضوعی لیزا و ایزا به گروه‌بندی پایان‌نامه‌ها اقدام نمود. نتایج بررسی نشان داد که بیشترین تعداد پایان‌نامه با ۴۸ عنوان (۱۶/۸ درصد) در گروه «سازماندهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات» و

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

بعد از آن ۳۳ عنوان (۱۱/۵ درصد) در گروه «انواع کتابخانه‌ها» تدوین شده است، کمترین تعداد پایان‌نامه با ۲ عنوان (۷ درصد) مربوط به گروه «کلیات کتابداری» است و در گروه «حفظ و نگهداری» پایان‌نامه‌ای تهیه نشده است.

حری (۱۳۷۸) در پژوهشی که با هدف کشف وضعیت پژوهشی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران و جهت‌گیری موضوعی آن در طول زمان در مورد مقالات، پایان‌نامه‌ها و طرح‌های پژوهشی این حوزه از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷ است، با استفاده از روش کتاب‌سنجی، مواد و منابع تعریف شده در جامعه پژوهش را مورد پیمایش قرار داد. یافته‌ها نشان داد که بیشترین سهم تولیدات علمی متعلق به مقاله و سپس به ترتیب پایان‌نامه و طرح پژوهشی بوده است. گرایش موضوعی مقالات به سمت موضوع «اطلاع‌رسانی»، پایان‌نامه‌ها به موضوع «کتابخانه‌ها»، و طرح‌های پژوهشی به موضوع «کتابشناسی» گرایش داشته‌اند. سیمای کلی گرایش آثار علمی این رشته «کتابشناسی» است و کتابخانه‌ها، اطلاع‌رسانی، استفاده و خدمات، فن‌آوری، چاپ و نشر، سازماندهی، آموزش و تحقیق، مبانی کتابداری، مجموعه‌سازی، مدیریت، نسخه‌شناسی و افراد در رتبه‌های دوم تا آخر قرار دارند.

یوسفی (۱۳۷۹) در پژوهشی با هدف تعیین میزان پراکندگی و گرایش موضوعی مقالات فارسی منتشر شده در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، با استفاده از روش تحلیل محتوا به بررسی ۱۷۷۷ عنوان مقاله فارسی منتشر شده، طی سال‌های خاص پرداخت. نتایج این پژوهش از نقطه نظر گرایش‌های موضوعی، نشان می‌دهد که در مقالات فارسی منتشر شده، موضوع‌های «شبکه‌ها»، «سیستم‌های منطقه‌ای و کنسرسیوم‌ها»، «نرم‌افزار و برنامه‌نویسی»، «سخت‌افزار، تکثیر و چاپ»، «نشست‌ها و مبادلات شخصی» و «کتابخانه‌های دانشگاهی و تحقیقاتی عمومی» رتبه اول را دارند. بیشترین گرایش موضوعی کلی در ایزا به ترتیب شامل «کاربردها و نظام‌های اطلاعاتی»، «پردازش و کنترل اطلاعات» و «کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی» بوده است؛ در حالی که، گرایش موضوعی در مقاله‌های فارسی به ترتیب در موضوع‌های کلی «پردازش و کنترل اطلاعات»، «تولید و اشاعه اطلاعات» و «کاربردها و نظام‌های اطلاعاتی» بیشتر بوده است.

نیازی (۱۳۸۰) در پژوهشی، مقالات مندرج در نشریات کتابداری از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷ را از نظر توزیع موضوعی به تفکیک عناوین نشریات و دوره‌های انتشار، مورد بررسی قرار داد. نتایج بررسی افت قابل توجه تعداد مقاله‌ها، در سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۶ و رشد چشمگیر

آن را در دهه اخیر نشان می دهد. در کل سال های مورد بررسی «کتابخانه ها و مراکز منابع» بیشترین گرایش موضوعی را داشته اند و موضوع های پیشینه های کتابشناختی، حرفه کتابداری، ارتباط اطلاعاتی، کتابداری و اطلاع رسانی، مواد و منابع، ذخیره و بازیابی رایانه ای اطلاعات، استفاده از کتابخانه ها، رسانه ها، فن آوری ارتباطات و اطلاعات، خدمات فنی، خواندن، دانش و آموختن، سازمان کتابخانه، ساختمان و تجهیزات، فن آوری کتابخانه، و کنترل کتابشناختی به ترتیب در رتبه های دوم تا آخر قرار دارند.

محسن زاده (۱۳۸۱) در پایان نامه خود با هدف کشف معادله حاکم بر فرایند زیست موضوعات و روش های پژوهش پایان نامه های رشته علوم کتابداری و اطلاع رسانی، به بررسی ۷۳۸ پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد و دکترای گروه های کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه های ایران از آغاز تأسیس تا پایان سال ۱۳۷۸ پرداخت. برای تفکیک پایان نامه ها از نظر موضوعی، یک طرح موضوعی (شامل ۷ گروه موضوعی کلی و ۳۲ موضوع فرعی) بر مبنای نظام موضوعی لیزا تنظیم شده است. دو گروه موضوعی «مواد و منابع» (۲۷ درصد) و «کتابخانه ها، آرشیوها و مراکز اطلاع رسانی» (۲۲ درصد) بیشترین فراوانی ها را به خود اختصاص داده اند. در گروه موضوعی «کتابخانه ها، آرشیوها و مراکز اطلاع رسانی»، دو موضوع «سازمان و مدیریت» و «وضعیت کتابخانه ها، آرشیوها و مراکز اطلاع رسانی» هرگز در طول حیات خود دچار زوال نشده اند. موضوع «منابع مرجع» از موضوعاتی بوده است که قدمت آن به اولین مقطع زمانی دوره مورد بررسی باز می گردد، و لیکن منحنی زیست آن از نوع رو به افول بوده است. فرایند زیست موضوع «ادبیات کودکان و نوجوانان» از سیری رو به صعود تبعیت کرده است. منحنی های فرایند زیست اکثر موضوعات گروه موضوعی «فن آوری های نوین» و «علم سنجی» از نوع صعودی بوده است.

حری (۱۳۸۱) در پژوهشی، دو نوع تولید علمی رشته کتابداری و اطلاع رسانی (مقاله و پایان نامه) را با هدف تعیین میزان نزدیکی یا دوری موضوعی آن ها مورد بررسی قرار داد. در کل، در مقالات بیشترین گرایش موضوعی به «اطلاع رسانی» و سپس «فن آوری اطلاعات»، «مبانی کتابداری» و «افراد» اختصاص داشته است. سیر صعودی تحول موضوعی در موضوعات «اطلاع رسانی» و سپس «فن آوری» و سیر نزولی موضوع «افراد» بیشترین است.

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

شهریاری (۱۳۸۵) با روش تحلیل استنادی به بررسی وضعیت استناد در مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران از آغاز نشر (۱۳۵۱) تا پایان سال ۱۳۸۱ پرداخته است. یافته‌ها نشان می‌دهد که گرایش موضوعی بیشترین مقالات مورد بررسی در رده «سیستم‌های اطلاعاتی و کاربرد»، با ۱۸ درصد بوده و «علوم اطلاع‌رسانی و سندپردازی» و «کتابخانه‌ها و خدمات اطلاع‌رسانی» در رتبه‌های بعدی قرار دارند. «تولید و اشاعه اطلاعات» با ۵ درصد کمترین تعداد مقالات را داراست.

پیشینه پژوهش در خارج

آیزنبرگ^۱ (۱۹۸۸) در پژوهشی با عنوان «روند موضوعات در علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» به تحلیل محتوای نوشته‌ها در زمینه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی پرداخته است. این پژوهش محتوای مقالات منتشره در مجلات کتابداری، خلاصه گزارشات کنفرانس‌های کتابداری و پایان‌نامه‌های کتابداری تحلیل و روند موضوعی آنها مشخص شد. نتایج نشان داد که در خصوص «تکنولوژی، مدیریت، خدمات حرفه‌ای و تحقیق و تئوری» پژوهش‌های بیشتری صورت گرفته است.

جارولین و واکری^۲ (۱۹۹۳) در پژوهشی به تحلیل محتوای پژوهش‌های حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی طی سال‌های مورد نظر پرداختند. یافته‌ها نشان داد که موضوعات «خدمات کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی» و «ذخیره و بازیابی اطلاعات» هر کدام ۳ درصد را در میان مقالات پژوهشی (که ۵۴ درصد مقالات را دربر می‌گیرند) به خود اختصاص داده و پژوهش‌های کمی در زمینه «کاوش اطلاعات» (۶ درصد) و «ارتباطات علمی» (۷ درصد) صورت گرفته است.

کومار^۳ (۱۹۹۵) در پژوهشی با هدف تجزیه و تحلیل گرایش‌های موضوعی و ویژگی‌های نویسندگان مقالات، به تحلیل محتوای ۳۱۲ مقاله در ۱۰ نشریه این حوزه پرداخت. نتایج نشان داد که موضوعات «فن‌آوری اطلاعات»، «خدمات کتابخانه‌ای»، «مدیریت» و مسائل مرتبط با

1. Eisenberg
2. Jaervelin & Vakkari
3. Kumar

حرفه بیشترین فراوانی را داشتند.

هوآن ون^۱ (۱۹۹۶) در تحقیقی بر اساس مدل تحقیقی جارولین و واکری که قبلاً عنوان شد به تحلیل محتوای پژوهش های این حوزه در چین طی سال های ۱۹۸۵ - ۱۹۹۴ پرداخت. وی سه گروه مقالات را به عنوان جامعه تحقیق برگزید. این سه گروه شامل ۱۹۳۰ مقاله چاپ شده در نشریات هسته علوم کتابداری و اطلاع رسانی در سال ۱۹۸۵؛ ۲۴۴۷ مقاله منتشر شده در سال ۱۹۹۰؛ و ۲۶۶۵ مقاله منتشر شده در سال ۱۹۹۶ می باشند. نتایج نشان داد که بیشترین توجه به دو حوزه موضوعی نظریه های بنیادین علوم کتابداری و اطلاع رسانی (۲۶-۳۲ درصد) و خدمات اطلاع رسانی (۲۰-۲۵ درصد) بوده است.

تیو، ابرضا و کیران^۲ (۲۰۰۲) در تحقیقی به بررسی کتاب سنجی مقالات منتشر شده در مجله مذکور بین سال های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۰ پرداختند. نتایج نشان داد که غلبه گرایش موضوعی در چهار سال مورد بررسی، موضوع «نشر علمی و حرفه ای» با ۱۱ مقاله و ۱۴/۵ درصد است؛ موضوعات «استفاده، کانال های استفاده کننده و منابع اطلاعاتی» و «سایر ابعاد کتابداری و اطلاع رسانی» با ۱۱/۸ درصد و همچنین «بازیابی اطلاعات ماشینی» با ۹/۲ درصد، رتبه های دوم و سوم را دارند؛ و اما موضوعات نشر الکترونیکی، ساختارها و الگوهای استنادی، تاریخچه کتاب و نشر، تحلیل علوم کتابداری و اطلاع رسانی، و خدمات اطلاع رسانی در رتبه های بعدی قرار دارند.

مقایسه پژوهش های داخلی و خارجی

همانطور که جدول ۱ نشان می دهد، در سال های قبل از ۱۳۷۰، موضوعاتی همچون «سازماندهی»، «انواع کتابخانه ها» و «بازیابی منابع در کتابخانه» و بعد از ۱۳۷۰، موضوعات «رسانه» با زیرحوزه «چاپ و نشر» و همچنین «تکنولوژی اطلاعات و ارتباطات» با زیرحوزه هایی چون «نظام های اطلاعاتی» و «شبکه ها» بیشتر مورد توجه پژوهشگران بوده اند.

1. Huanwen
2. Tiew & Abrizah & Kiran

جدول ۱. توزیع گرایش و سیر گرایش موضوعی تحقیقات داخل کشور در دوره‌های زمانی مختلف

نویسنده	دوره زمانی	روش	نوع مدرک	گرایش موضوعی	سیر گرایش موضوعی
رضایی افخم (۱۳۷۲)	۹۰-۸۶	توصیفی	مقاله	خدمات اطلاع‌رسانی بازیابی اطلاعات پیوسته کامپیوترها ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری	
کاتوزیان (۱۳۷۴)	۷۲-۵۷	تحلیل محتوا	کتاب مقاله پایان‌نامه	سازماندهی مواد اطلاعاتی کتابخانه‌ها مواد اطلاعاتی	
احمدلاری و فرزین (۱۳۷۶)	۷۴-۵۸	تحلیل محتوا	مقاله	کتابخانه‌ها و اطلاع‌رسانی	
کیان مهر (۱۳۷۶)	۷۵-۶۶	تحلیل محتوا	پایان‌نامه	سازماندهی، ذخیره و بازیابی اطلاعات	
ملیح (۱۳۷۶)	۷۴-۷۰	تحلیل محتوا	مقاله	چاپ و نشر	نظام‌های اطلاعاتی و فن‌آوری اطلاعات
حری (۱۳۷۸)	آغاز تا ۱۳۷۷	تحلیل محتوا	مقاله پایان‌نامه طرح پژوهشی مجموع	اطلاع‌رسانی کتابخانه‌ها کتابشناسی	اطلاع‌رسانی و فن‌آوری استفاده و خدمات
یوسفی (۱۳۷۹)	۷۷-۷۵	تحلیل محتوا	مقاله	شبکه‌ها (پردازش و کنترل اطلاعات)	
نیازی (۱۳۸۰)	۷۷-۴۷	تحلیل محتوا	مقاله	کتابخانه‌ها و مراکز منابع بازیابی رایانه‌ای اطلاعات	ارتباطات اطلاعاتی و ذخیره و بازیابی رایانه‌ای اطلاعات
حری (۱۳۸۱)	۷۸-۴۷	تحلیل محتوا	مقاله پایان‌نامه	اطلاع‌رسانی کتابخانه‌ها	اطلاع‌رسانی و فن‌آوری کتابخانه‌ها
محسن زاده (۱۳۸۱)	آغاز تا ۷۸	تحلیل محتوا	پایان‌نامه	مواد و منابع، سپس کتابخانه‌ها، آرشیوها و مراکز اطلاع‌رسانی	ادبیات کودکان و نوجوانان، فن‌آوری‌های نوین و علم‌سنجی
شهریاری (۱۳۸۵)	۸۱-۵۱	تحلیل محتوا	مقاله	سیستم‌های اطلاعاتی و کاربرد	

البته، می‌توان عنوان کرد که سیر گرایش‌های موضوعی از ۱۳۴۷ تا ۱۳۸۱ به سمت اطلاع‌رسانی و فن‌آوری‌های نوین بوده است. آنچه که قابل توجه است این است که مباحث نظری و تئوری‌های رشته خیلی کمتر از موضوعات دیگر مورد پژوهش قرار گرفته‌اند. همانطور که از جدول ۲ بر می‌آید، در سال‌های قبل از ۱۹۹۰، بیشتر به مباحث کاربردی رشته توجه شده است و این مباحث کاربردی همراه با سرآغاز ورود تکنولوژی به حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بوده است. می‌توان گفت که بعد از سال ۱۹۹۰ نیز تأثیر تکنولوژی در حوزه بیشتر آشکار گردیده و مباحثی چون فن‌آوری اطلاعات و خدمات اطلاع‌رسانی بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. در عین حال می‌بینیم که در اواخر دهه ۹۰، موضوع رسانه‌ها با زیرحوزه‌ای چون نشر علمی و حرفه‌ای نیز نمود پیدا می‌کند. اما آنچه که قابل توجه اینکه به نظر می‌رسد که مباحث نظری و بنیادین رشته کمتر مورد توجه محققان واقع شده‌اند و تنها در سال ۱۹۹۰ یا چند سال پس و پیش و آن هم در کشور چین نظریه‌های بنیادین علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی زمینه مطالعه پژوهشگران حوزه قرار گرفته‌اند.

جدول ۲. توزیع گرایش و سیر گرایش موضوعی تحقیقات خارج کشور در دوره‌های زمانی مختلف

نویسنده	دوره زمانی	روش	مدرک مورد بررسی	گرایش موضوعی
آیزنبرگ (۱۹۸۸)	-	تحلیل محتوا	مقاله گزارش پایان‌نامه	تکنولوژی، مدیریت، خدمات حرفه‌ای و تحقیق و بررسی
دمیتروف (۱۹۹۲)	۶۶-۹۰	تحلیل محتوا	مقاله	مباحث کاربردی
جارولین و واکری (۹۳)	۶۵-۸۵	تحلیل محتوا	مقاله	خدمات کتابخانه و اطلاع‌رسانی و ذخیره و بازیابی اطلاعات
کومار (۱۹۹۵)	۹۴-۹۵	تحلیل محتوا	مقاله	فناوری اطلاعات، خدمات کتابخانه‌ای، مدیریت و حرفه
هوآن ون (۱۹۹۶)	۸۵-۹۴	تحلیل محتوا	مقاله	نظریه‌های بنیادین علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و خدمات اطلاع‌رسانی
تیو و همکاران (۲۰۰۲)	۹۶-۲۰۰۰	تحلیل محتوا	مقاله	نشر علمی و حرفه‌ای

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

با مقایسه تحقیقات انجام شده در داخل و خارج از کشور، در کل می‌توان نتیجه‌گیری کرد که در دوره‌های مورد بررسی، با ملاک قراردادن سال ۱۳۷۰ شمسی برای داخل کشور و ۱۹۹۰ میلادی، برای خارج از کشور، این پژوهش‌ها روندی مشابه هم را طی کرده‌اند و این در حالی است که در داخل و خارج از کشور، مباحث نظری و فلسفی رشته از اقبال ناچیزی در پژوهش‌های محققان برخوردار بوده‌اند. با این وصف، شاید بتوان ادعا کرد که دغدغه اصلی امروز رشته، عدم وجود مبانی و نظریه درخور در رشته است و این امر به کم‌کاری بنیان‌گذاران واحدهای آکادمیک رشته مربوط است.

نتایج پژوهش

روند موضوعی منابع مورد بررسی از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۵

موضوع «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» تا سال ۲۰۰۲ روندی نزولی داشته که پس از آن سیری صعودی را پیموده است. شاید دلیل این امر، توجه محققان حوزه به حوزه‌های دیگر از جمله فن‌آوری اطلاعات است که از جهاتی بر حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بسیار تأثیرگذار بوده است، و محققان در سال‌های اخیر به دنبال یافتن پایه‌ای محکم و اساسی برای رشته به پژوهش می‌پردازند. موضوع «حرفه» در دوره ده ساله با فراز و نشیب‌های متعددی رو به رو بوده است، و در سال ۲۰۰۵ به یکباره افزایش یافته است. موضوع «کتابخانه‌ها و مراکز منابع» تا سال ۲۰۰۱ روندی صعودی داشته، در سال ۲۰۰۲ افت کرده، و پس از آن دوباره روندی صعودی پیدا کرده است. موضوع «استفاده‌کننده و استفاده از کتابخانه» نیز روندهای صعودی و نزولی در طول دهه را پشت سر گذاشته و در سال ۲۰۰۵ به یکباره افزایش یافته است. اگر از سال ۲۰۰۵ چشم‌پوشی کنیم، برای افت این موضوع می‌توان عنوان کرد، با توجه به دسترسی اطلاعات در محیط‌های وب و محمل‌های اطلاعاتی دیگر نظیر لوح فشرده و پایگاه‌های پیوسته، مراجعه به کتابخانه‌ها برای استفاده از منابع چاپی کاهش یافته است. موضوع «مواد» روندی نزولی را طی کرده است. این در حالی است که این موضوع با فراوانی بالا (با توجه به اینکه موضوعات علم‌سنجی، کتاب‌سنجی و اطلاع‌سنجی همواره با توجه به تخصصی بودن این حوزه‌ها و استفاده از ملاکهای سنجش و ارزیابی مورد توجه محققان خاص خودش بوده است) این روند را طی کرده است. موضوع «سازمان» تا میانه دهه روندی نزولی و پس از آن صعود

داشته است. «خدمات فنی»، «مدیریت پیشینه‌ها» و «کنترل کتابشناختی (با فراوانی پایین)» تا ۲۰۰۲ روندی صعودی داشته، اما در سال‌های پایانی از سیری نزولی برخوردار بوده‌اند. «ارتباط اطلاعاتی» روندی نزولی را طی کرده است. این روند می‌تواند تحت‌الشعاع مراجعه کمتر محققان به کتابداران و اطلاع‌رسانان برای برطرف کردن نیازهای اطلاعاتی‌شان باشد. همانگونه که ذکر شد، دسترسی به محیط وب و استفاده از اطلاعات قابل دسترس در این محیط نیاز محققان را به کتابداران و اطلاع‌رسانان کاهش داده است. موضوع «پیشینه‌های کتابشناختی» روندی نزولی را طی کرده است. شاید به این دلیل که، به مباحث فهرست‌نویسی و رده‌بندی، و نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی سنتی و دستی با ورود فن‌آوری‌های جدید، کمتر پرداخته می‌شود. «ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری» در طول دهه از روندی تقریباً متعادل با فراوانی بالا برخوردار بوده است، که در دو سال آخر روندی افزایشی را داشته است. با توجه به ورود سیستم‌های بازیابی اطلاعات مختلف، ظهور انواع مدل‌های بازیابی اطلاعات، طراحی پایگاه‌های اطلاعاتی جدیدتر با سیستم‌های جستجوی دقیق‌تر و جامعیت و مانعیت بالاتر، به تبع، تحقیقات و پروژه‌های صورت گرفته در راستای آنها نیز افزایش می‌یابد. «فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات» تا میانه دهه روندی صعودی داشته، و پس از آن نزول کرده، و در سال‌های پایانی با روندی یکنواخت به کار خود ادامه داده است. شاید یکی از دلایل این امر، تمایل محققان حوزه به کنترل نفوذ فن‌آوری در مباحث رشته باشد، از این رو در سال‌های اخیر، تحقیقات در مباحث فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات با نگرش کتابداری و اطلاع‌رسانی صورت می‌گیرد. این عامل باعث جلوگیری از روند صعودی این موضوع در تحقیقات علم اطلاع‌رسانی شده است. البته این موضوع با فراوانی بالا همواره مورد توجه محققان بوده است. موضوع «خواندن» هرچند دارای فراز و نشیب‌های بسیار بوده، تقریباً روند صعودی را طی کرده است. «رسانه» تا سال ۲۰۰۱ روندی صعودی داشته و پس از آن نزول کرده است. «دانش و یادگیری» در طول دهه روند صعودی را طی کرده است. این موضوع همواره از گرایش بالایی نیز برخوردار بوده، و با توجه به اینکه مباحث مطرح در آن از موضوعات مهم حوزه است، روند صعودی این موضوع قابل پیش‌بینی است.

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

گرایش موضوعی غالب در هر یک از سال‌های مورد بررسی

با توجه به داده‌های جدول ۳ در کل، از لحاظ گرایش موضوعی، بیشترین گرایش به سمت موضوع «ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری» با فراوانی ۸۳۹ (۱۸ درصد) صورت گرفته است و موضوعات «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» با ۱۴/۴ درصد، «فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات» با ۱۳/۵ درصد، «دانش و یادگیری» با ۱۳/۲ درصد و «رسانه» با ۱۰/۹ درصد، در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۳: گرایش موضوعی در هر یک از سال‌های مورد بررسی به درصد

موضوع	سال									
	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری	۱۸/۵	۱۸/۳	۲۱/۴	۱۵/۹	۱۶/۶	۱۷/۱	۱۷/۳	۱۷/۲	۲۳/۴	۲۳
علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی	۱۷/۴	۱۵/۸	۱۳/۴	۱۵/۱	۱۲/۵	۱۲/۱	۱۲/۹	۱۲/۵	۲۰/۹	۲۶/۴
فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات	۱۱/۵	۱۱/۷	۱۳/۹	۱۴/۷	۱۵/۹	۱۲/۷	۱۲/۹	۱۳/۴	۱۰/۲	۱۰/۳
دانش و یادگیری	۱۰/۱	۱۲/۵	۱۳/۲	۱۳/۴	۱۲/۱	۱۱/۲	۱۵/۵	۱۸/۲	۱۵/۷	۱۸/۴
رسانه	۷	۱۱/۵	۸/۷	۸/۲	۱۱/۵	۱۷/۶	۱۴/۲	۱۱/۷	۸/۵	۱/۱
مواد	۱۰/۱	۷/۴	۱۰/۱	۸/۹	۹/۶	۸/۸	۶/۴	۵/۲	۳/۴	۲/۳
پیشینه‌های کتابشناختی	۶/۲	۶/۹	۶/۱	۶/۷	۵/۹	۴/۱	۳/۸	۳/۸	۵/۵	۲/۳
ارتباط اطلاعاتی	۹	۴/۸	۳/۵	۵/۸	۴/۵	۱/۲	۲	۲/۴	۳/۴	۱/۱
مدیریت پیشینه‌ها	۱/۷	۲	۱/۲	۳/۴	۲/۲	۴/۱	۷/۸	۴/۱	۲/۱	۰
کتابخانه‌ها و مراکز منابع	۱/۱	۲	۲/۴	۱/۷	۲/۳	۳/۱	۱/۹	۱	۱/۳	۲/۳
خواندن	۱/۱	۳/۱	۱/۲	۲/۳	۱/۵	۱/۴	۱/۹	۲/۷	۱/۷	۳/۴
خدمات فنی	۱/۶	۱/۳	۱/۲	۱/۲	۱/۹	۱/۷	۵/۳	۱/۴	۱/۳	۰
استفاده از کتابخانه و استفاده‌کننده	۲/۸	۱	۱/۲	۱/۳	۲/۱	۱/۲	۱/۲	۱/۹	۰	۳/۴
حرفه	۲/۵	۲	۱/۲	۱/۹	۱/۵	۱/۴	۱/۶	۱/۷	۰	۳/۴
فن‌آوری کتابخانه	۰	۱/۵	۱/۷	۱/۲	۱/۶	۱/۷	۱/۴	۱/۷	۱/۴	۱/۱
سازمان	۱/۶	۱/۳	۱/۳	۰	۱/۲	۱/۳	۰	۱/۴	۱/۷	۱/۱
کنترل کتابشناختی	۰	۰	۱/۱	۰	۱/۲	۱/۵	۱/۷	۰	۱/۴	۰
ساختمان کتابخانه	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱/۳	۰	۰

موضوعات «فن آوری کتابخانه»، «سازمان»، «کنترل کتابشناختی» و «ساختمان کتابخانه» در انتهای جدول قرار دارند. کمترین گرایش به «ساختمان کتابخانه» با فراوانی ۱ صورت گرفته است.

مقایسه نتایج این تحقیق با نتایج پیشنهادی پژوهشی داخلی و خارجی این پژوهش نشان می‌دهد که در هر دو مورد، موضوعاتی چون «رسانه» و «فن آوری اطلاعات و ارتباطات» و بحث‌های مربوط به فن آوری‌های جدید بیشتر مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند، اما نکته‌ای که قابل توجه است، در این تحقیق «علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی» هم از گرایش بالایی (رتبه دوم با فراوانی ۶۷۰) برخوردار بوده و هم روند گرایش به این رشته در اواخر دهه مورد بررسی (سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۵) سیری صعودی داشته است؛ در صورتی که در پیشینه‌های داخلی و خارجی مباحث نظری و تئوری‌های رشته خیلی کمتر از موضوعات دیگر مورد پژوهش قرار گرفته‌اند. می‌توان نتیجه گرفت که در سال‌های اخیر تمایل محققان برای پرداختن به مباحث تئوریک رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی افزایش یافته است.

پیشنادهای برخاسته از پژوهش

۱. امروزه کتابداری و اطلاع‌رسانی بیش از پیش به سمت بین رشته‌ای شدن میل کرده است، و کتابداران و اطلاع‌رسانان باید با سایر رشته‌ها و بخصوص رشته‌های نوپا بیشتر آشنا شده و اطلاعات کلی درباره آنها داشته باشند؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود در دوره‌های دانشجویی بیشتر از پیش واحدهایی برای آشنایی بیشتر کتابداران با حوزه‌های دیگر علوم فراهم شود.

۲. رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی به خاطر ماهیت کارش بیش از بعضی رشته‌های دیگر در مسیر فن آوری‌های جدید قرار گرفته است. برای هماهنگ شدن با فن آوری‌های روز، همیشه بهترین شیوه استفاده از آخرین فن آوری نیست. بلکه شایسته است در مسیر رشد فن آوری‌ها قرار گیریم تا هم از کاربرد فن آوری‌ها در زمان خودش سود ببریم، و هم از فن آوری‌های روز عقب نمانیم. برای مثال، بجای تهیه آخرین ویرایش سیستم‌ها و نرم‌افزارهای مختلف کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی، باید در مسیر استفاده مناسب از ویرایش‌های مختلف قرار گیریم، تا فرهنگ استفاده از آن در جامعه جا بیافتد.

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

۳. همایش‌های حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی غالباً به مباحث مرجع، خدمات اطلاع‌رسانی، و ورود فن‌آوری‌های جدید می‌پردازند، و به مباحث نظری رشته کمتر توجه می‌شود. پیشنهاد می‌شود در همایشی با عنوان فلسفه کتابداری و اطلاع‌رسانی کارشناسان و نخبگان حوزه به ارائه نظرات خود و راهکارهایی برای بهبود بنیان علمی این رشته و پایگاه اجتماعی آن پردازند.

پیشنادهایی برای پژوهش‌های آینده

۱. با توجه به اینکه جامعه این پژوهش منابع خارجی بودند، مشابه این تحقیق را می‌توان در منابع داخلی انجام داد.
۲. با توجه به اینکه در سایر رشته‌ها نیز منابعی حاوی مجموعه مقالات مروری آن رشته منتشر می‌شود لذا، مشابه چنین تحقیقی را می‌توان در حوزه‌ها و رشته‌های دیگر با جامعه داخلی یا خارجی صورت داد.

منابع و مآخذ

- آزاد، اسدالله؛ منصوریان، یزدان (۱۳۸۰). نگاهی به عناوین پایان‌نامه‌های دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی خارجی بین سال‌های ۱۹۴۴-۱۹۹۹. *کتابداری*، ۳۵ (۲)، ۸۵-۱۰۱.
- احمد لاری، رکن‌الدین؛ فرزین، فرزانه (۱۳۷۶). بررسی مقاله‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی ۱۳۷۴-۱۳۵۸. *کتابداری*، ۳۱ (۱)، ۳۹-۵۱.
- حری، عباس (۱۳۷۸). بررسی گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷. *در فهرست‌های رایانه‌ای: کاربرد و توسعه: مجموعه مقالات همایش کاربرد و توسعه فهرست‌های رایانه‌ای در کتابخانه‌های ایران*، ۲۷ و ۲۸ آبان ۱۳۷۸. ص ۵-۲۵.
- حری، عباس (۱۳۸۱). مطالعه میزان همبستگی موضوعی پایان‌نامه‌ها و مقالات فارسی در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران، *مجله روان‌شناسی و علوم تربیتی*، ۳۲ (۱)، ۴۳-۷۲.
- رضایی افخم، فاطمه (۱۳۷۲). *بررسی روند موضوعی و تعیین موضوع‌ها و نشریات هسته مقاله‌های چکیده شده لیزا بین سال‌های ۱۹۹۹-۱۹۸۶*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.

- شهریاری، پرویز (۱۳۸۵). تحلیل استنادی مقالات فصلنامه علوم اطلاع‌رسانی (۱۳۸۱-۱۳۵۱). فصلنامه کتاب، ۱۷ (۳)، ۸۹-۱۰۲.
- قناویز چیان، غزاله (۱۳۸۵). شناسایی الگوهای روابط فرارشته‌ای مقالات تالیفی پنج نشریه هسته رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایرانی با سایر رشته‌ها طی دوره ده ساله ۱۳۷۳-۱۳۸۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- کاتوزیان، آذر (۱۳۷۴). بررسی وضعیت متون فارسی کتابداری و اطلاع‌رسانی از بهمن ماه ۱۳۵۷ تا پایان سال ۱۳۷۲. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
- کومار، کریشان (۱۳۷۴). روش‌های پژوهشی در کتابداری و اطلاع‌رسانی. ترجمه فاطمه رهادوست با همکاری فربرز خسروی. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- کیان مهر، شیبیا (۱۳۷۶). بررسی روند موضوعی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های مستقر در تهران طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۶۶. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.
- محسن‌زاده کواریم، افسانه (۱۳۸۱). تعیین تجربی معادله فرایند زیست موضوعات و روش‌های پژوهش پایان‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال ۱۳۸۱. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- ملیح، سعید (۱۳۷۶). تحلیل محتوی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی در نشریات ادواری فارسی منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۴-۱۳۷۰. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.
- نیازی، سمین (۱۳۸۰). بررسی گرایش‌های موضوعی نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال‌های ۱۳۴۷-۱۳۷۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، تهران.
- یوسفی، احمد (۱۳۷۹). مقایسه گرایش موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و پایگاه اطلاعاتی ایزا در سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۷۷. فصلنامه کتاب، ۱۱ (۴)، ۳۶-۶۲.
- Eisenberg, M. B. (1988). Trend and issues in Library and Information Science. ERIC ED314099.
- Huanwen, C. (1996). A content analysis of library and information research in china. *Asian libraries*. Vol. 5 (2), 30- 45.
- Jarvelin, K.; Vakkari, p. (1993). The evolution of library and information science 1965-1985: a content analysis of journal articles. *Information Processing & Management*, 29 (1), 129-144.
- Klien, Juliet Thompson (1996). Interdisciplinary need: the current context, *Library Trends*. 45 (2), 134- 154.
- Kumar, Suhasini (1995). *Content analysis of journal literature in library and*

بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته...

information science from june 1994- june 1995. Master research paper, Kent state university.

Tiew, W.S.; Abrizah, Abdullah; kiran, kaur (2002). Malaysian journal of library & information science: a bibliometric study. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 6 (2), 43-56.

به این مقاله به این صورت استناد کنید:

افقهی، اسماعیل؛ باقری، معصومه (۱۳۸۷). بررسی روند موضوعی تحقیقات رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی بر اساس استنادهای ۱۹۹۶-۲۰۰۵ در مقالات سالنامه آریست در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۶. پیام کتابخانه، ۱۴ (۴)، ۵-۲۳.

